

**CONEGUEM EL NOSTRE
PATRIMONI ARTÍSTIC**

**El pintor montblanquí Acaci
Hortoneda i el retaule dels Sants
Metges del Monestir de la Serra
de Montblanc (Fundació Privada
Mascort, de Torroella de Montgrí)**

Sofia Mata de la Cruz

possiblement al taller patern, però finalment s'establí a Reus, arran de la seva intervenció en el retaule major de la prioral de Sant Pere. A la documentació conservada sempre declara ser habitant de Reus, però originari de la vila ducal.

La primera notícia documental de la seva activitat pictòrica data de 1621, quan contracta amb els procuradors de la confraria de Sant Francesc d'Alcover (Alt Camp) la policromia i el daurat d'un sagrari, per 40 lliures. El 22 d'agost del mateix any 1621 contracta amb la confraria del Roser de Tarrés (Les Garrigues) la pintura de cinc misteris del Rosari per a un retaule dedicat a la Mare de Déu del Roser, obra que havia estat tallada per l'escultor montblanquí Josep Puig. També va contractar amb la mateixa confraria la policromia i el daurat d'un baiard o tabernacle per portar en processó la imatge de la Mare de Déu del Roser. El seu cunyat pintor, Francesc Bosc, hi va actuar com a garant.⁴

El 13 de febrer de l'any 1622 contracta amb la confraria de la Puríssima Sang d'Alcover la policromia i el daurat d'una imatge processional de Crist crucificat, obra de l'escultor Agustí Pujol II. La policromia havia d'imitar el que havia fet el pintor cartoixà Lluís Pasqual Gaudí al Sant Crist de l'altar major de la cartoixa d'Scala Dei.⁵ La confraria de la Puríssima Sang s'acabava d'establir a l'anomenada «església vella» d'Alcover, l'antiga església parroquial romànica, ja que s'havia construït una nova església parroquial. Per tal de custodiar la imatge del Sant Crist es van fer algunes reformes a l'altar major de l'església vella. Les taules del retaule major gòtic, obra de Jaume Ferrer II, es van redistribuir i al centre es va disposar un nou cambril, una espècie d'armari amb portes lliscants fetes amb teles pintades on s'hi representen set escenes de la Passió, inspirades en diversos gravats.⁶ De forma hipotètica, ja que no s'ha trobat cap confirmació documental, es van relacionar amb Acaci Hortonedà.⁷ Una altra teoria defensa que haurien estat pintades molt més tard, en el segle XVIII.⁸ L'any 1622 pinta un retaule per a l'església parroquial de Santa Maria Assumpta d'Alcover. Hi actuen com a pèrits el seu cunyat Francesc Sabater i també el pintor aragonès Tomàs de Argüello,⁹ establert a Riudecanyes. El 12 de juliol del mateix any 1622, d'Alcover estant, nomena com a procurador seu el pintor Jacint Coll, de Barbens (Pla d'Urgell).

L'any següent, el 1623, Acaci Hortonedà inicia la seva llarga intervenció en el retaule major de la prioral de Sant Pere de Reus. Una primera fase de l'obra havia estat realitzada en els darrers decennis del segle XVI, i ara, ben entrat el segle XVII, es procedia a la seva ampliació.¹⁰ En realitat havia estat el seu cunyat Francesc Sabater qui havia participat en el concurs convocat pels jurats de Reus per a ocupar-se de les dues noves pintures i del daurat de l'ampliació escultòrica.¹¹ Es va associar amb Acaci Hortonedà i va guanyar-lo. El 25 de juliol ambdós firmaren una obligació davant del notari Olives de Reus, en què es comprometien a pintar, daurar i estofar el retaule major de la prioral per 4.200 lliures, en un termini de quatre anys. Acaci Hortonedà s'havia ofert a fer de franc una traça del seu treball, tot i que més endavant, el 1625, va demanar que li paguessin, a la qual cosa s'hi va oposar el consell de la vila. L'any 1623 va visurar el treball de l'escultor Rafael Rocafort en un

retaula dedicat al Sant Nom de Jesús, a la mateixa prioral de Reus. La feina al retaule de Reus s'alentia perquè era molt difícil. El mes de juliol de 1625 ell i el seu cunyat es queixaven que la talla del retaule de la prioral era molt menuda i demanaven no estofar-la, només daurar-la. Els jurats de Reus van demanar informació del que es feia semblantment a Barcelona i els van respondre que havien de fer allò que s'havia convingut a les capitulacions, és a dir, estofar les talles.

Francesc Sabater morí el setembre del 1626. El mes de desembre els jurats de Reus van decidir que Acaci Hortonedà continués amb la feina de daurar i estofar la part escultòrica del retaule de la prioral, ara amb l'ajut del pintor reusenc Joan Olives, cosa que va fer fins al 1633. No sense problemes, perquè el 16 de juliol de 1631 els jurats de Reus, molestos amb ell, acordaren no donar-li més diners ja que la feina encara no s'havia acabat.

De manera paral·lela al seu treball en el retaule major de la prioral, Acaci Hortonedà contractava altres feines. Per exemple, l'any 1624 pintava un retaule per al monestir de la Serra de Montblanc, obra de la qual es parlarà seguidament. El mateix any cobrava 112 lliures per un altre retaule realitzat per encàrrec d'un veí d'Alcover, Pau Arau. El 1629 va policromar el monument de Setmana Santa de la prioral de Sant Pere de Reus. En 1631 pintà un retaule per a Vilanova de Bellpuig (Pla d'Urgell), obra contractada per 300 lliures amb el prevere de Montblanc Francesc Grinyó. Potser era el mateix retaule que havia daurat el seu cunyat Francesc Sabater l'any 1615. L'any 1634 contractava la pintura del retaule major de Cambrils (Baix Camp), en col·laboració amb Joan Olives. El 9 de maig del mateix any 1634 el blanquer reusenc Jaume Bofarull i els germans Josep i Llorenç Figueres, paraires de Reus, atorgaren una fermança a Acaci Hortonedà, en relació amb la pintura i el daurat del retaule major de Calaceit (Baix Aragó), que el pintor havia contractat l'any anterior i on hi constava escrit el seu nom.¹²

La documentació informa que Acaci Hortonedà s'havia establert a Reus, amb la intenció de quedar-s'hi i que, a més, invertia els seus guanys en adquirir terres de conreu. El 21 d'agost del 1625 es declara com a pintor de Montblanc, però habitant de Reus quan paga 36 lliures al blanquer reusenc Jaume Bofarull, diners que havia rebut de part d'un sabater de Montblanc anomenat Cristòfol Torrella. El 18 de gener de 1626 signa com a testimoni d'un document a la capital del Baix Camp. El 13 d'abril del mateix any ell i la seva esposa Cecília signen un censal a favor del prevere Joan Oriol, el germà d'aquest, Jaume, i la seva esposa Paula. Compren dues cases amb el seu corral, situades al raval del Portal de Monterols, a Reus.¹³ El sis de gener del 1631, Joan Rosich li ven una vinya de dos jornals d'extensió a l'Aleixar, a la partida de Monterol d'en Urgellet, valorada en 75 lliures. La vinya limitava amb les terres de Joan i Antoni Llaudadó, pagesos de Maspujols. El sis de maig del mateix any els mateixos pagesos de Maspujols venen al pintor un erm de dos jornals al terme de l'Aleixar, a la partida de la Font de na Besona, per 18 lliures. El vint de març de 1633 es declara habitant de Reus i fa procurador Mateu Aluja i

Hortonedà, d'Alcover. El 24 de novembre d'aquell any fa el mateix amb el notari tarragoní Pere Capdevila. El 1637 ven la caseta (*domuncula*) que el seu pare Cristòfor havia comprat a Montblanc l'any 1622. Es trobava a prop del forn de Santa Maria, al carrer de la Canya. La va vendre per 45 lliures a Francesc Joan Magaroles, doctor en dret, ciutadà honorat de Barcelona i Conseller Reial de la Batllia del Principat. El tres de desembre de 1650 va comprar un olivar a Rafael Guasch, a la partida de Montoliu de Reus.¹⁴ No es tenen més notícies del pintor.

La història del retaule dels Sants Metges del monestir de la Serra

El monestir de la Serra de Montblanc, pertanyent fins fa poc a l'orde femení de Santa Clara, data del segle XIII. L'església, de planta rectangular i nau única, es va iniciar en el segle XIII i es va finalitzar en el XIV. Durant segles seria un centre religiós de molta importància, afavorit pels monarques. Però els avatars soferts al llarg dels temps van comportar moltes destruccions i les consegüents reformes.¹⁵

Al testament de Francesc Ramon, de Montblanc, datat el 25 de juny de 1624, s'esmenta que Acaci Hortonedà estava pintant un retaule al monestir de la Serra.¹⁶ El cobrament de l'obra es va dilatar en el temps, ja que l'any 1631 encara rebia 50 lliures a compte dels administradors de l'obra.¹⁷ Aquell mateix any es va produir un esdeveniment familiar relacionat amb la Serra. Una neboda del pintor, Caterina Isabel Bosc, filla de la seva germana Isabel i del seu cunyat Francesc Bosc, va entrar com a novícia al monestir. Com era costum, els pares havien de pagar el dot, l'import del qual era de 300 lliures, per al pagament, la novícia va nomenar procuradors el seu pare i també el seu oncle (*avunculum meum*) Acaci.¹⁸ En tot cas, sembla que no es poden posar en relació directa la realització del retaule de la Serra i el pagament del dot, ja que el desembors pel primer el feien els administradors de l'obreria del monestir, mentre que el cobrament del dot era un tema privat de la comunitat.

Possiblement l'obra no es va col·locar mai a l'altar major de l'església del monestir -on consta que hi havia un retaule barroc del segle XVII-, sinó que va romandre a la zona de clausura. Això potser explicaria el fet que cap dels historiadors locals n'esmenti la seva existència. Està clar que el retaule no era fàcilment accessible. Tot i que no es té cap confirmació documental, tal com va passar amb la imatge de la Mare de Déu de la Serra, tan venerada, en els moments de perill el retaule hauria estat tret del monestir i custodiat en algun lloc segur. Altrament no hagués sobreviscut a episodis com el de la Guerra del Francès, en què la Serra va acabar convertida en fortalesa. El 1811 les tropes napoleòniques van cremar el retaule major de l'església i part del temple. Quatre anys més tard, gràcies a la generositat del prevere Maties Jover, tant l'església com el convent foren reconstruïts.¹⁹ En 1816 l'escultor

Retaule dels sants Cosme i Damià, Acaci Hortonedà, vers 1624.
 Procedent del Monestir de la Serra de Montblanc.
 Fundació Privada Mascort, Torroella de Montgrí
 (Fotografia Fundació Privada Mascort).

montblanquí Ramon Belart i Miquel (1772-1840), membre de la Reial Acadèmia de Belles Arts, va realitzar un retaule neoclàssic per a l'altar major de l'església.²⁰

En el decurs de les desamortitzacions de 1822 i dl 1835 el Monestir de la Serra va patir diversos danys, en especial el contingut de l'església, ja que va ser convertit en presó. Però a l'inici de la guerra civil (1936) va ser quan gairebé tot fou destruït, inclòs el retaule major. El dels Sant Metges es va salvar perquè es conservava a la zona de clausura. La referència que hi fa Pere Batlle en 1942 és la primera que es troba a la bibliografia: «*se han salvado [...] algunos fragmentos de retablos del siglo XVI*».²¹ L'al·lusió a que es tractava de «fragments» podria indicar que el retaule es trobava llavors desmuntat en diverses parts. Finalitzada la guerra, les monges clarisses van retornar al monestir, que havia quedat en un estat lamentable. Calia fer moltes obres i millores. Les monges van passar moltes dificultats per sobreviure durant la postguerra.

La següent informació sobre la venda del retaule es deu a Ramon Mascort, president de la Fundació Privada Mascort, i Jaume Felip Sánchez, historiador de Montblanc, que gentilmente han volgut compartir-la. L'any 1958 es va fundar l'Associació Museu-Arxiu de Montblanc i Comarca, precedent del'actual Museu Comarcal de la Conca de Barberà. Prèviament a la fundació del Museu-Arxiu es va fer una exposició amb diversos elements patrimonials de la vila ducal. Algú de Montblanc, que sabia de l'existència del retaule a la zona de clausura de la Serra, possiblement el Dr. Josep Rull -més endavant seria president del Museu-Arxiu de Montblanc-, el va demanar per a l'exposició. Les monges hi van accedir. Amb tal motiu es va contractar una assegurança i la corresponent taxació, que va anar a càrrec de Luís Monreal Tejada (Saragossa, 1912- Barcelona 2005).²² El professor Monreal, a banda de ser historiador, estava ben relacionat amb el món del comerç d'obres d'art.

Un cop celebrada l'exposició el retaule va tornar a la Serra. Les monges necessitaven diners per pagar la construcció de la nova bassa de l'hort i altres feines de paleta. Possiblement ja havien rebut una oferta pel retaule, que recordem que havia estat taxat, i el van vendre. El va comprar personalment a la comunitat, Ramon Mascort, advocat i com dèiem abans actual president de la Fundació el dia 24 de novembre del 1963.

Abans de la seva venda, el retaule era gairebé desconegut a Montblanc i no cal dir que era absolutament desconegut dels especialistes, ja que mai no s'havia publicat ni s'havia reproduït cap fotografia. Des de la seva venda fins a l'actualitat l'obra ha romàs a la Fundació Privada Mascort, suposem que en una zona de reserva, ja que no va tenir cap repercussió en la historiografia. Segons ens ha informat Ramon Mascort, poc després de l'adquisició el va fer restaurar pel famós «retaulista» Ramon Lluís Monlleó.²³

L'any 1990 unes notes extretes de l'arxiu parroquial de Santa Maria de Montblanc, publicades per Jaume Felip al *Full Parroquial de Montblanc*, un humil document ciclostilat, van constituir la primera notícia documental sobre l'obra, que l'autor va considerar com a desapareguda.²⁴ Arran de la seva

publicació Felip va començar a rebre alguna informació més, per part d'algunes persones que havien estat relacionades amb el Monestir de la Serra.²⁵ Va saber que el retaule estava dedicat als Sants Metges, que havia sobreviscut a la guerra civil i que havia estat venut cap als inicis de la dècada dels anys 60 del passat segle. Però enmig de les informacions rebudes hi havia algunes dades errònies, com la de que el retaule havia estat venut a un metge de Barcelona. L'any 1998 José Sánchez Real,²⁶ va publicar unes notes sobre els pintors Hortonedà.²⁷ En l'apartat dedicat a Acaci, entre altres, aportava les dades documentals de la neboda novícia a la Serra i del dot.

L'any 2001 Jaume Felip es va posar en contacte amb els fills del metge de Barcelona que ell pensava que havia estat el comprador del retaule. El metge, ja traspassat, havia estat col·leccionista d'art, fet que donava un cert pes a la recerca de Felip, fins i tot es va desplaçar a Barcelona al domicili dels descendents, però l'obra que li van mostrar no tenia res a veure amb el retaule de Montblanc.

El 2005, Felip va rebre una trucada d'un professor universitari de Barcelona, historiador de l'art, el qual li va comunicar que una casa de subhastes de la ciutat li havia encarregat un informe sobre un retaule que, segons li havien dit, procedia de Montblanc. El professor volia saber si ell sabia de l'existència de l'obra. Aquest li va preguntar si els titulars eren sant Cosme i sant Damià, i si l'estil corresponia al segle XVII. En contestar-li afirmativament, li va poder informar que potser es tractava del retaule procedent de la Serra. Va demanar una fotografia de l'obra al professor, però aquest li va contestar que no hi estava autoritzat. Felip es va adreçar a continuació a la Regidoria de Cultura de l'ajuntament de Montblanc i els va informar que un retaule procedent de la població es trobava a la venda a Barcelona. L'ajuntament de Montblanc es va posar en contacte amb la Generalitat. Fetes les oportunes indagacions, va resultar que la subhasta no s'havia fet pública i que per tant cap organisme oficial no hi podia intervenir. El fet relatat no tingué cap confirmació documental ni gràfica, i es pot deduir que potser Felip no va rebre tota la informació pertinent per part del professor barceloní. Per tant, és impossible assegurar que es tractés de la mateixa obra que ara ens ocupa.

El retaule dels sants Cosme i Damià del Monestir de la Serra de Montblanc es custodia a la Fundació Privada Mascort de Torroella de Montgrí, on ara es mostra al públic. Afortunadament no ha deixat el territori català i, tot que es troba en una institució privada, actualment és possible admirar-lo en tota la seva esplendor.

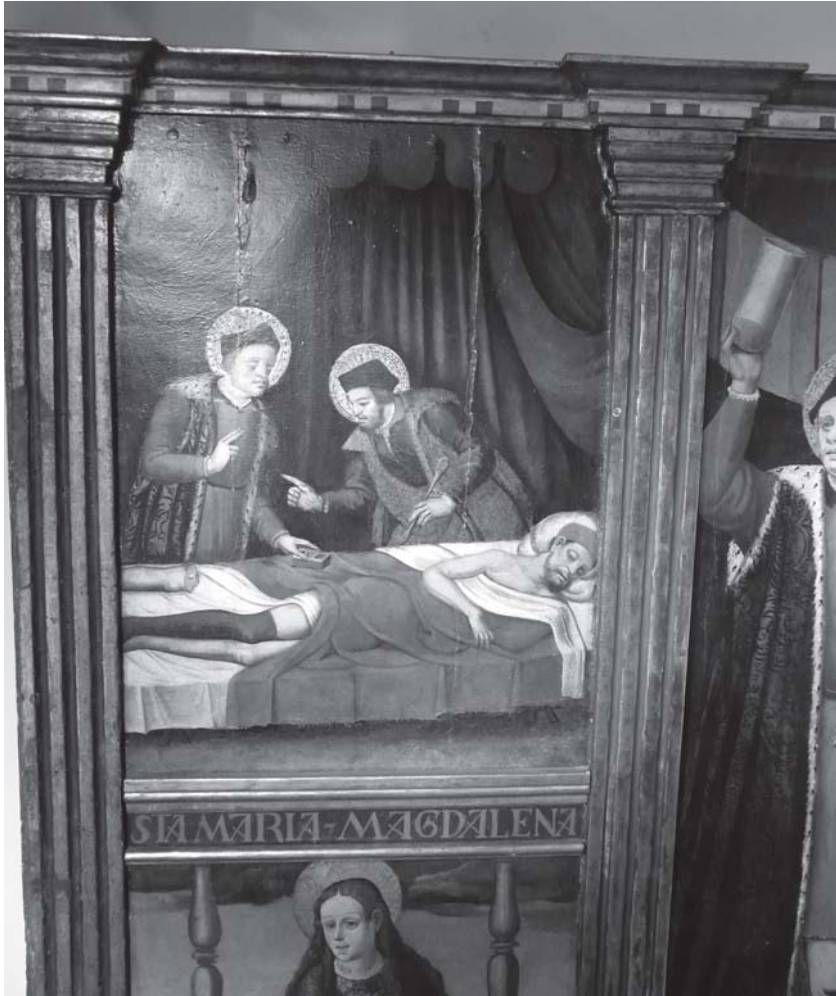
El retaule dels Sants Metges

Els sants Cosme i Damià -anomenats també els Sants Metges-, segons narra la *Llegenda Àuria* eren dos germans bessons d'origen àrab, cristians, que exercien gratuïtament la medicina a una ciutat de Cilícia, per tal d'afavorir la conversió al cristianisme dels seus pacients. Denunciats com a cristians, es van negar a oferir sacrificis als ídols. El procònsol Lisies va ordenar que se'ls apliquessin diversos suplicis: foren assotats, llençats encadenats al mar, cremats, lapidats, atacats amb fletxes, però tot era en va, sempre se'n sortien gràcies a les intervencions miraculoses dels àngels. Per últim foren decapitats. Haurien mort durant les persecucions de l'emperador Dioclecià (284-305).²⁸ El seu doble caràcter de metges i de màrtirs explica que el col·lectiu mèdic els triés com els seus patrons. També ho eren dels barbers i dels perruquers.

La taula central del retaule representa els germans junts, dempeus i en posició frontal, en una estança de planta circular amb unes obertures a la part superior. Elegantment abillats, com anaven els metges del segle XVII, vesteixen túniques curtes i mitges, combinant en contrast els colors blau i el vermell. Abans de la restauració la part inferior de la taula estaria molt malmesa, de tal forma que es va optar per suggerir només les línies del calçat per damunt de les mitges. Sobre les túniques porten llobes de brocat folrades, l'un d'ermeni, l'altre d'una pell noble. Es cobreixen el cap amb bonets negres de quatre puntes, característics dels metges. El sant de l'esquerra, el més gran dels dos germans, com indiquen la barba i els cabells canosos, sosté uns guants amb la mà esquerra i amb el braç dret aixeca una fiola o matràs de vidre, que conté orina d'un malalt i que està examinant a contrallum. L'examen del color i del grau de transparència de l'orina dels malalts era un dels principals mitjans usats antigament pels metges, per tal de poder efectuar un diagnòstic. El sant de la dreta és més jove, ja que conserva el color de la barba i dels cabells. Sosté una mà de morter de farmàcia, usat per moldre els elements usats a les medicines. Al peu, una inscripció daurada sobre fons blau els identifica: S(an)TOS. COSME & DAMIAN ME(tge)S.

Els dos compartiments superiors de les taules laterals representen dos episodis de la vida dels sants. El de la dreta mostra la seva mort. Mentre Lisies i un acompanyant se'ls miren des d'una estrada, un botxí els ha tallat el cap. L'instrument de la decapitació és una espècie de guillotina primitiva, en què el botxí colpeja amb un mall una fulla metàl·lica, que en caure ha tallat els colls. Els dos caps es troben a terra, davant de la guillotina.

L'escena de l'esquerra representa un miracle pòstum dels sants. El sagristà de l'església dels Sants Cosme i Damià de Roma tenia càncer a una cama i estava a punt de morir. Es va encomanar als sants titulars de l'església. Aquests, assistits per àngels, van tallar la cama ja gangrenada i la van substituir per la cama sana d'un moro que havia mort el dia anterior i que estava enterrat al cementiri de Sant Pere *Ad Vincula*. Es tractaria, doncs, d'un trasplantament

Detall del trasplantament miraculós de la cama.
(Fotografia Fundació Privada Mascort).

miraculós. El sagristà va recuperar la salut i va poder tornar a fer la seva vida normal, tot i que amb una cama blanca i l'altra negra.

El compartiment inferior de la taula esquerra representa santa Maria Magdalena com la dona pecadora descrita a l'evangeli de Lluc, que va rentar amb les seves llàgrimes els peus de Jesús a l'àpat a casa de Simó el leprós, els va eixugar amb els seus cabells i els va ungir amb perfum de nard. Vestida amb túnica i mantell, sosté un flascó de perfum amb les mans. Es representa

en un espai quadrangular determinat per un mur baix amb columnetes balustrades a través de les quals s'albira un cel ennuvolat. A la part superior, un rètol identifica el personatge: S(an)TA. MARIA – MAGDALENA.

La taula simètrica de la dreta representa santa Apol·lònia d'Alexandria. Verge i màrtir, va ser lapidada a causa de la seva fe cristiana. La *Llegenda Àuria* assegura que el botxí li va arrencar també les dents amb unes tenalles. Patrona dels dentistes i dels que pateixen mal de queixals, el seu atribut són unes tenalles amb què sosté una dent.²⁹ Vestida amb túnica i mantell, sosté també la palma del martiri i es mostra en un àmbit idèntic al de santa Maria Magdalena. A la part superior el rètol la identifica: S(an)TA (A)POLONIA – MARTIR.

Detall de sant Lluís, bisbe de Tolosa de Llenguadoc.
(Fotografia Fundació Privada Mascort).

La predel·la està formada per tres compartiments. En el central es mostra Crist dempeus al sepulcre, però exànim, ja que té els ulls tancats. Coronat d'espines i cobert a mitges amb el sudari, són evidents les nafres i la ferida del costat. D'una biga col·locada a la part superior pengen alguns dels atributs de la seva Passió: la llança, dos fuets i la canya amb l'esponja. El fons és fosc. Hi destaquen tres dels daus emprats pels soldats per jugar-se la túnica de Crist. A la taula de l'esquerra apareix sant Agustí, bisbe d'Hipona, de mig cos, revestit amb indumentària prelacial i sostenint el bàcul i un llibre. Està col·locat davant d'un muret i més enllà es representa un paisatge amb arbres. La taula de la dreta representa sant Lluís, bisbe de Tolosa de Llenguadoc. Vesteix hàbit de franciscà, ja que sant Lluís pertanyia a aquest orde, i du una capa pluvial i una mitra, sostenint també el bàcul episcopal i un llibre. El fons de paisatge és semblant al de l'altre compartiment.

Els muntants del retaule, daurats i amb canals verticals pintats en negre, són idèntics als que es troben en un realitzat per Cristòfor Hortonedà, pare d'Acaci, per a l'església de Rocallaura, ara al Museu Diocesà de Tarragona. Cosa que demostra la continuïtat de solucions, màxim si es té en compte que en l'època en què es va realitzar el retaule el fill treballava encara al taller familiar. Falta la part superior de l'obra, que possiblement estava constituïda per un timpà triangular o semicircular. La restauració efectuada després de la venda va ser excel·lent.

Acaci Hortonedà, més evolucionat que el seu pare pel que fa al tractament dels volums i de les anatomies, tanmateix arrossega encara molt de pes del goticisme latent a la pintura local que es va mantenir al llarg del segle XVI i fins i tot ben entrat el XVII, però incorpora novetats en el tractament dels fons, que inclouen el paisatge i han abandonat totalment els daurats. Però és evident que no acaba d'aconseguir desfer-se del llast goticista. Amb tot, aquesta única obra conservada del pintor és un treball dels primers temps, la labor d'un jove que tot just començava. Possiblement més tard, arran del seu treball al retaule de la prioral de Reus, després d'entrar en contacte amb artistes més evolucionats i haver vist les pintures d'Isaac Hermes, el seu estil hauria evolucionat.

Notes

- 1.- Fundació Privada Mascort, Torroella de Montgrí, 27/06 al 12/10/2015.
- 2.- A la documentació el seu nom de fonts figura amb les variants Ocasi/ Ascaci/ Acasi/ Nicasi.
- 3.- MATA DE LA CRUZ, Sofia. «El pintor montblanquí Cristòfor Hortonedada (actiu entre 1586 i 1624)», *Aplec de Treballs*, (Montblanc) 12 (1994) p. 77-103.
- 4.- MATA DE LA CRUZ, Sofia. *La pintura del cinc-cents a la diòcesi de Tarragona (1495-1620). Entre la permanència del gòtic i l'acceptació del Renaixement*. Tarragona:, 2005, p. 383, doc. 84. PASQUAL I PALAU, Josep M. «L'actuació dels pintors Hortonedada de Montblanc a les Garrigues (segle XVII)», Tarragona: Biblioteca Tinet <http://www.tinet.cat.,el> qual va trobar posteriorment els contractes a l'AHAT i em va fer arribar una còpia, cosa que agraïm
- 5.-MATA DE LA CRUZ, Sofia. «El pintor Acaci Hortonedada i l'escultor Agustí Pujol II a Alcover (1621-1624). El Sant Crist i les pintures del cambril de l'església de la Sang». *Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs* (Alcover) 76 (1996) p. 15-37.
- 6.- Actualment conservades a l'església parroquial.
- 7.-MATA DE LA CRUZ, Sofia. El pintor Acaci Hortonedada, 1996, *ob. cit.*, p. 15-37.
- 8.-BOSCH BALLBONA, Joan. *Agustí Pujol. La culminació de l'escultura renaixentista a Catalunya*. Barcelona, 2009, p. 154, n. 127. Sense voler entrar en inútils i estèrils controvèrsies, no és admissible qualificar d'«equivocació» la hipòtesi d'altra persona, si abans no s'aporta una prova documental clara i incontestable. No és el cas dels arguments defensats per Joan Bosch, el qual afirma que al seu parer les pintures del cambril serien molt més tardanes, unes «versions molt degradades» de models d'estampa francesos del segle XVII, contradient la possible inspiració en diversos gravats del segle XVI que s'havien aportat com a fonts gràfiques. S'hi suma una incredulitat respecte al suport de tela -reforçada amb un signe d'exclamació-, com si no fos possible que Acaci Hortonedada també pintés obres sobre tela, una tècnica del tot habitual a l'època, com ben indiquen, per exemple, les nombroses al·lusions a quadres pintats sobre tela que es troben als inventaris *post mortem*del moment. Si el cambril hagués estat realitzat en l'època que Joan Bosch defensa, dedueix que el valuós Sant Crist de la confraria hauria restat dos segles sense cap protecció. D'altra banda, es podria pensar igualment en una intervenció del seu cunyat Francesc Sabater, a qui els jurats de Reus van encarregar en el seu moment la pintura de dos dels grans quadres del retaule major, tot i que finalment no els realitzà.
- 9.- Sobre Tomás de Argüello, un pintor possiblement aragonès, establert a Riudecanyes al final del segle XVI, vegeu MATA DE LA CRUZ, Sofia. *La pintura del cinc-cents*, 2005, *ob. cit.*, p. 352-353, amb la bibliografia anterior. El professor August Bover Font, professor titular emèrit de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, tot investigant el seu arbre genealògic, ha descobert que és descendent d'aquell pintor, que va morir a Riudecanyes el 29 de gener del 1629, informació que li agraeixo.
- 10.- La primera part es va iniciar cap al 1576, amb la intervenció dels pintors Pietro Paolo de Montalbergo i Isaac Hermes Vermey, que fou l'autor de les taules pintades, i dels escultors Pere Girart, Gaspar Huguet i Agustí Pujol I. El 1623, encara sense daurar i policromar, el Consell de la Vila va decidir ampliar-lo amb un tercer cos. Hi van intervenir els escultors Agustí Pujol II i Rafael Rocafort, mentre que els pintors Francesc Sabater, Acaci Hortonedada, Joan Olives i Pere Torner es van encarregar del daurat. Encara resta en l'anonimat l'autor de les dues taules pintades en aquesta segona fase. Un bon resum del procés de construcció del retaule a FERRAN, Marc: *El retaule major de la prioral de Sant Pere de Reus*, <http://www.museudereus.cat/sites/museudereus/files/blog/retauleprioral.pdf>. Una anàlisi exhaustiva del mateix a BOSCH BALLBONA, Joan; GARRIGA I RIERA, Joaquim. *El retaule major de la Prioral de Sant Pere de Reus*. Reus, 1997.
- 11.- Francesc Sabater era un pintor de Tarragona, dedicat més aviat a tasques de daurat i policromia. L'any 1611 pintava l'escut del sepulcre de l'arquebisbe Terès, a la

- catedral de Tarragona. També va intervenir a la volta de la capella del Sant Enterrament, a la mateixa catedral. Entre el 1616 i el 1618 va daurar les imatges dels absis de les capelles de sant Joan i sant Fructuós. L'any 1615 treballava a Vilanova de Bellpuig, daurant el retaule de sant Antoni de l'església parroquial. El 1617 policromava la imatge del Sant Crist de la confraria de la Puríssima Sang de Tarragona, tallada per Benet Baró. El mateix any 1617, juntament amb Leandre Altisent, va dissenyar les pintures del cimbori de la capella del Palau de la Generalitat, a Barcelona. En 1622 treballava al retaule major de la capella de l'hospital de Sant Pau i Santa Tecla de Tarragona. I feia un petit retaule per a l'administrador. El 1622 visurava el retaule d'Alcover que havia pintat el seu cunyat Acaci Hortonedà. El 1623 s'ocupava de la pintura del retaule major del convent de sant Agustí, a la Selva del Camp, on també va pintar un apostolat per a la sagristia. Era seu un exvot que hi havia al Santuari de Paretdelgada (la Selva del Camp), datat en 1625. Va morir el 2 de setembre del 1626. Vegeu MATA DE LA CRUZ, Sofia. *La pintura del cinc-cents*, 2005, *ob. cit.*, p. 378-390, amb la bibliografia anterior.
- 12.- "que dit Hortonedà en nom de dita procura et en nom de ells farà ab lo dit acte de primesa et concòrdia que ell dit Hortonedà en son nom te feta ab la universitat de Calaceit sobre lo pintar y daurar lo rataula major de la església parrochial de dita vila». VIDIELLA Y JASÁ, S. *Recitaciones de la historia política y eclesiástica de Calaceite*. Família Jasá, 1996.
  - 13.- El censal fou consignat posteriorment a altres persones, i finalment restituït a favor de Susanna Figueres, la qual, el 24 de juny del 1626, amb el seu espòs Josep Figueres, paraire –el mateix que l'any 1634 atorgaria una fiança al pintor amb motiu de l'afer del retaule de Calaceit-, l'esmenta en el document de cessió d'una casa i un hort davant el portal de Monterols de Reus per la fundació del convent de monges carmelitanes descalces.
  - 14.- Sobre Acaci Hortonedà: LIAÑO MARTÍNEZ, Emma. *Inventario artístico de Tarragona y su provincia*. Madrid, 1983, III, p. 228. GARRIGA I RIERA, Joaquim (amb la col·laboració de Marià Carbonell). *L'Època del Renaixement. El segle XVI* (Història de l'Art Català, IV). Barcelona, 1986, p. 202, 204. AVILA PADRÓN, Ana; SANTAMARÍA, Ariel. «Las pinturas del retablo mayor de la prioral de Reus», *Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar* (Saragossa) XLII (1990) p. 44-47. FELIP SÁNCHEZ, Jaume. «El retaule de Santa Anna i els pintors renaixentistes montblanquins», *Full Parroquial. Montblanc* (Montblanc) XI, 936 (3 de juny 1990) p. 2. LIAÑO MARTÍNEZ, Emma. *La prioral de Sant Pere de Reus. El último gótico ante la llegada del Renacimiento*. Tarragona, 1992, p. 55-58, 60, 156. MATA DE LA CRUZ, El pintor montblanquí, 1994, *ob. cit.*, p. 77-103. MATA DE LA CRUZ, El pintor Acaci Hortonedà, 1996, *ob. cit.*, p. 15-37. BOSCH ; GARRIGA, El retaule major de la prioral, 1997, *ob. cit.*, p. 70-75, 122-127, 164. CAVALLÉ, Joan. «Dues notícies sobre l'activitat de Cristòfol Hortonedà», *El temps sota control. Homenatge a F. Xavier Ricomà Vendrell*. Tarragona, 1997, p. 213-214. ID. «Entre la guerra civil del s. XV i la guerra dels Segadors». *Alcover, una història*. Alcover: Centre d'Estudis Alcoverencs, 1997, p. 135, 136. SÁNCHEZ REAL, José. «Los artistas Ortoneda. Datos sobre los mismos (siglos XV-XVII)». *Miscel·lània en Homenatge a Joan Ainaud de Lasarte*. Barcelona, 1998, p. 391-393. MATA DE LA CRUZ, Sofia. «La producció pictòrica religiosa al segle XVI», *Història de la Conca de Barberà. Història de l'art*. Barcelona, 2008, p. 368-378. PASQUAL I PALAU, L'actuació dels pintors, *ob. cit.* També s'han consultat unes notes manuscrites de Salvador Vilaseca, al *Fons Salvador Vilaseca Anguera, Documents relatius a pintors*. IMMR, Museu de Reus. Salvador Vilaseca.
  - 15.- PALAU I DULCET, Antoni. *Conca de Barberà. I. Guia de Montblanch*. Barcelona: 1931, p. 114-135. PARIS I BOU, Lluís. *Història de la Serra. La tradició montblanquina; La Creu Verda; Les imatges de la Mare de Déu; El Santuari; El convent; Les monges clarisses*. Montblanc, 1981.
  - 16.- FELIP SÁNCHEZ, El retaule de Santa Anna, 1990, *ob. cit.*, p. 2, n. 5. Possiblement Francesc Ramon havia disposat una deixa per a la realització del retaule.

- 17.- *Ibidem*, n. 6.
- 18.- SÁNCHEZ REAL, LOS artistas Ortoneda, 1998, *ob. cit.*, p. 393.
- 19.- BADIA I BATALLA, FRANCESC. «Els monuments i objectes d'interès artístic o històric desapareguts o destruïts l'any 1936 a Montblanc». *Aplec de Treballs*, (Montblanc) 9 (1989) p. 87-88. PALAU I DULCET, 1931, *ob. cit.*, p. 114-135. PARIS I BOU, 1981, *ob. cit.*, p. 9, 11.
- 20.- RIBERA GASOL, Ramon. «Ramon Belart i Miquel, escultor de Montblanc. La seva obra a l'església de l'Hospital de Sant Pau i Santa Tecla de Tarragona. Un testimoni gràfic?», *Aplec de Treballs*, (Montblanc), 26 (2008) p. 155-167.
- 21.- BATLLE HUGUET, Pere. «Los monumentos arqueológicos y objetos artísticos e históricos de Tarragona, de su provincia y de su archidiócesis, su destrucción, mutilaciones, desaparición o conservación de los mismos y vicisitudes por que han pasado durante el período de la dominación marxista», *Los Monumentos Arqueológicos y Tesoro Artístico de Tarragona y su provincia durante los años 1936-39. Memoria de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense*. Poblet, 1942, p. 60.
- 22.- Professor d'Història de l'Art a la Universitat de Barcelona, a l'Escola Superior de Belles Arts de Sant Jordi i a altres institucions. Membre de la *Real Academia de San Fernando* de Madrid i de la *Real Academia de Buenas Letras de San Luis* de Saragossa. President d'Honor de l'Associació Espanyola d'Amics dels Castells. Estava relacionat amb el món del comerç d'art, ja que era membre del consell assessor de la firma *Sotheby's España*. Autor de diversos treballs i assajos: *Els Castells Medievals de Catalunya*, en col·laboració amb Martí de Riquer (1955-1965), *La Pintura en los Grandes Museos* (1976), *Arte y Guerra Civil* (1999), *Iconografía del Cristianismo* (2000), etc.
- 23.- XARRIÉ I ROVIRA, Josep Maria. *Restauració d'obres d'art a Catalunya: quatre generacions i un noble ofici*. Barcelona, 2001, p. 70-71. Nascut a Barcelona el 1932, Ramon Lluís Monlleó es va formar a l'Escola de Belles Arts de Sant Jordi. Va ser membre fundador del Gremi de Restauradors de Catalunya. Es va especialitzar en la restauració de retaules.
- 24.- FELIP SÁNCHEZ, El retaule de Santa Anna, 1990, *ob. cit.*, p. 2, n. 5 i 6.
- 25.- Una monja clarissa, ja traspasada, un paleta que havia treballat amb certa freqüència al monestir, i altres persones de Montblanc.
- 26.- José Sánchez Real (1918-2008), químic, arqueòleg i historiador, autor de nombroses publicacions de caràcter històric, en especial de l'àmbit tarragoní.
- 27.- SÁNCHEZ REAL, LOS artistas Ortoneda, 1998, *ob. cit.*, p. 393.
- 28.- VORÀGINE, Jacopo della. *La Leyenda Dorada* (trad. de fra José Manuel Macías). Madrid, 1989, vol. 2, p. 615-618. RÉAU, Louis. *Iconografía del Arte Cristiano*. Tom 2, vol. 3. *Iconografía de los Santos*. A-F. Barcelona, 1997, p. 339-345.
- 29.- RÉAU, *Iconografía del Arte Cristiano*, 1997, *ob. cit.*, p. 134-136.